

RELĂȚIILE ROMÂNNO-SOVIETICE TÂRZII

Conf. univ. dr. MIHAI DORIN
Universitatea Tehnică „Gh. Asachi” – Iași

Simulacrul reformelor realizate sub regimul lui Ceaușescu a fost dublat de o permanentă regresie ideologică. Dacă la începuturile carierei sale, politica lui Ceaușescu a trecut în ochii multora drept novatoare, reformistă și oarecum nonconformistă în raporturile cu Moscova, treptat, filonul înnoitor a secăt definitiv, astfel încât, la sfârșitul ciclului său istoric, regimul comunist din România era cel mai osificat și mai primitiv din spațiul european.

Veritabilul cult fűhrerist al personalității, grefat pe un național-comunism agresiv, a avut un efect devastator asupra spiritului critic. Nu este mai puțin adevărat că nu criticismul a însoțit procesul de comunizare în genere, însă în România discursul critic a fost discreditat aproape integral și pe tot parcursul istoriei comuniste. Nici măcar scurta perioadă a liberalizării controlate, din primii cinci ani ai regimului lui Ceaușescu, nu a fost valorificată în sensul edificării unei culturi civice de tip critic. Discursul naționalist a captat aproape toate energiile potențial critice. Însă nici un sistem politic nu poate funcționa în absența oricărei alternative critice. Mult trâmbițata „critică și autocritică” a avut misiunea de a devia gestul critic de la substanța lui autentică, către aspecte formale. Ceremoniile de demascare, așa-zisele dezvăluiri spectaculoase, falsa asumare a erorilor comise de regim, aduse ciclic la cunoștința publicului și mereu puse în responsabilitatea unor personaje politice, niciodată în cea a sistemului în substanța lui, au făcut parte din spectacolul ideologic al regimului, care a inventat mereu inamici reali sau imaginari, spre a legitima „vigilența” spiritului critic și a da substanță „tezelor fundamentale ale materialismului dialectic și istoric”.

Regimul s-a străduit în permanență să aducă dovezi că istoria lui este conformă marxism-leninismului. Pe care-l mai și îmbogățește, prin experiența „creatoare” românească. Universalul și particularul se potențau reciproc, spre satisfacția ideologilor de la București, care au investit enorm în ideea participării la universal prin specificul național. O armată de *apparatchiki* au lucrat, decenii în șir, la opera de consolidare a regimului, cu o armătură ideologică originală, nereușind însă să promoveze nici un interpret important al marxismului, nici un gânditor de anvergură. Teamă de a nu risca o cugetare liberă a inhibat orice tentativă semnificativă de fundamentare a unei gândiri marxiste autentice. Așa-zisa „filosofie” marxistă românească s-a limitat la comentarii în filigran pe marginea tezelor clasice ale marxism-leninismului, teze care au fost treptat înlocuite cu cele ale liderului maxim. Istoria gândirii marxiste din România comunistă este, în consecință, un deșert. Exilată în spațiul meschin al comentariului de text și anexată de naționalism, gândirea filosofică marxistă din România nu a produs decât modeste aproximări. Pe fundalul acestui peisaj deșertificat, Partidului Comunist nu i-a fost greu să producă o manipulare de proporții care se va constitui în fundamentul teoretic al ceașismului. Iar posibila critică a lipsei reformelor veritabile a fost înlocuită cu o atitudine virulentă față de ideile „nefastе” venite din exterior. Terenul a fost pregătit de regimul lui Gheorghiu-Dej, la sfârșitul anilor '50, însă teoria va atinge paroxismul sub Ceaușescu.

Substanța discursului critic a fost deturnată din lăuntrul sistemului, spre exterior. Națiunea română putea fi liniștită: problemele din interior sunt reglate de partid, prin mecanisme de el știute, în vreme ce problemele (pericolele) externe presupun starea permanentă de veghe. Acesta este motivul perseverenței diabolice a regimului comunist de la București de a se legitima, atât în lăuntru, cât și în afară, prin recursul la ideea (în fapt ideologia) specificului național. Asumându-și rezolvarea problemelor specifice, PCR s-a considerat mereu în avangarda gândirii marxiste și aplicării sale „creatoare”. De aici și până la statutul de procuror ideologic nu a fost decât un pas, pe care comuniștii români l-au parcurs rapid.

Etapă „certitudinilor” ideologice a durat însă până la apariția reformismului gorbaciovist. Sub regimul lui Gheorghiu-Dej nu se realizase mai mult decât o ajustare de parcurs. Întrucât

hrușciovismul nu a vizat fondul marxism-leninismului, ci doar „devierea” stalinistă, lui Gheorghiu-Dej i-a fost relativ ușor să se proclame atlet al destalinizării, prin măsurile luate *avant la lettre* împotriva grupului deviaționist Ana Pauker – Vasile Luca. Dar spre deosebire de Hrușciov, Gorbaciov nu era un țaran ajuns la vârful puterii, ci autorul unui proiect reformist, lansat la mijlocul anilor '80, într-o atmosferă de „relaș” ideologic. De aceea, confruntarea dintre ortodoxistul Ceaușescu și reformistul Gorbaciov s-a dus într-un alt plan decât acela istoric, dintre Dej și Hrușciov.

Șiretenia l-a ajutat pe Gheorghiu-Dej să diagnosticheze corect elanul naiv, de țaran parvenit, al lui Hrușciov. Peste 30 de ani însă, planurile s-au schimbat: actorul de la Kremlin este departe de a fi un naiv, iar Ceaușescu nu mai este un vasal oarecare, ci o personalitate cu un trecut consistent, care îi consolidase legitimitatea. Gorbaciovismul a accelerat însă procesul iremediabil de degradare ideologică a comunismului românesc. Obsesia că centrul moscovit și-ar putea relua rolul de director ideologic, l-a speriat pe Ceaușescu.

Acceptarea unei ideologii „străine” ar fi însemnat practic delegitimarea ceaușismului. La vârsta la care ajunsese național-comunismul și cultul personalității, adaptarea la gorbaciovism a comuniștilor români era practic imposibilă. Regimul atinsese cota paroxistică a puterii, întoarcerea la obediența originară fiind practic imposibilă. Confruntarea devenea astfel inevitabilă. În aceste condiții, prima mișcare a ideologilor dâmbovițeni, confrunțați cu riscul unei reacții politice imprevizibile a Moscovei, a fost să schimbe discursul politic de la tema reticenței față de reforme, la subiectul reformei. Regimul de la București nu are nici o problemă cu reformele, tema însăși fiind falsă, în condițiile în care Ceaușescu a rezolvat încă de la legendarul Congres al IX-lea al PCR ceea ce își propune, mai nou, gorbaciovismul. Așadar, reformele lui Gorbaciov nu pot furniza nici o soluție importantă socialismului din România. Atitudinea antigorbaciovistă a lui Ceaușescu este, din start, totală și viscerală. Reformele sunt un capitol rezolvat strălucit, iar România a atins deja etapa performantă a construirii societății socialiste multilateral dezvoltate. Aceasta este concluzia Plenarei CC a PCR din noiembrie 1985¹.

Nimic și nimeni nu mai pot abate regimul de la calea pentru care a optat „magistral”, încă de la Congresul al IX-lea. Înscriși în competiția contra cronometru, ideologii de serviciu fac pasul decisiv către proclamarea lui Ceaușescu drept „titan al gândirii”. Treptat, din laboratoarele regimului se lansează ideea „ceaușismului” drept alternativă la „gorbaciovism”. Reacția lui Ceaușescu față de posibilitatea coabitării economiei private cu cea socialistă, experimentată deja în Polonia, Ungaria, Iugoslavia, dar și în China Populară, este vehementă. Ideologii de la București reacționează cu aceeași promptitudine atunci când în Ungaria se discută, la începutul anului 1989, posibilitatea abandonării sistemului partidului unic și, pe cale de consecință, a eliminării rolului conducător al partidului comunist². Ceaușescu însuși nu ezită să semnalizeze Budapestei și Varșoviei, în timpul vizitelor efectuate în cele două capitale, în iunie 1989, riscul la care se expun prin limitarea rolului conducător al partidului.

Vizita din 25-27 mai 1987, a lui Gorbaciov la București a reprezentat un straniu pretext pentru un dialog al surzilor. Specialiștii în potemkiniade ai lui Ceaușescu s-au străduit să lustruiească realitatea cenușie a României, în speranța că vor reuși să adoarmă vigilența liderului de la Kremlin, prezentându-i un popor „strâns unit în jurul conducătorului iubit”. Avea să fie unul dintre ultimele gesturi potemkiniste ale regimului lui Ceaușescu, înaintea căderii cortinei.

Gorbaciov a încercat cu disperare să lege un dialog cu cetățenii, dar a trebuit să se mulțumească cu un monolog amar cu privire la un popor abrutizat, incapabil de reacție sinceră, obligat să-și camufleze sentimentele adevărate, precum și cu lectura numeroaselor scrisori primite de ambasadorul sovietic E.M. Tiajelnikov, în zilele premergătoare vizitei³. Principalii dizidenți

¹ *Scânteia*, 15 noiembrie 1985

² *România Liberă*, 17 ianuarie 1989

³ Ana-Maria Cățanuș, *Reformatorul Gorbaciov primit cu frică de Ceaușescu*, în *Historia*, Anul II, nr. 40, aprilie 2005

(Dan Deșliu, Mircea Dinescu, Florica Mitroi, Iulian Sprâncenatu) au fost puși sub strictă supraveghere, iar inginerul Ion Puiu, fost lider al tineretului național-tărănesc, a fost arestat în 20 mai 1987. Chiar de la debutul vizitei de la București, ziarul *L'Express* publica un interviu cu matematicianul dizident Mihai Botez, în care autorul aducea aspre critici regimului comunist de clan familial din România. Mai multe referințe critice făcute de Gorbaciov la adresa regimului lui Ceaușescu au fost total ignorate de media românească, care s-a limitat să relateze vizita în clasică sa limbă de lemn. Vizita a prilejuit însă ample și acide comentarii, în presa occidentală⁴. Nu a scăpat, evident, cea mai dură acuzație adusă de liderul sovietic lui Ceaușescu, aceea că „ține întreaga țară în frică, izolând-o de lumea înconjurătoare”⁵.

Înscrisă în ritualul obligatoriu al vizitelor de partid și de stat dintre liderii „țărilor frățești”, vizita lui Gorbaciov a fost un eșec pentru ambele părți. Liderul de la Kremlin va fi constatat că regimul din România este complet depășit de timp, iar Ceaușescu locuiește într-o fantastică realitate paralelă. Populația apatică și înfricoșată nu a putut schița gesturi de împotrivire, dar a protestat în felul său, prin căldura primirii făcută oaspetelui mesianic, în contratimp cu răceala oficialilor. Dacă Ceaușescu nu a înțeles nimic din mesajul lui Gorbaciov, acesta din urmă a avut ocazia să constate, în direct, că regimul de la București nu mai are nici un viitor, decidându-se să-i încurajeze, prudent, pe opozanții lui Ceaușescu, fapt confirmat de către unii dintre aceștia (generalul Nicolae Militaru și Silviu Brucan).

Vizat direct de criticele din afară cu privire la stagnarea economică și la declinul ideologic al României, Ceaușescu se va lansa, la sfârșitul anilor '80, într-o campanie dură la adresa celor care trădează idealurile socialismului. În toate discursurile din ultimii săi ani, Ceaușescu a insistat să demonstreze că România este deja un model, prin realizarea timpurie a reformelor. Discursul susținut de către Ceaușescu la ședința CPEX din aprilie 1988 este emblematic în acest sens⁶. Peste două luni, cu ocazia unei reuniuni a cadrelor de partid, el revenea asupra temei, combătând furibund tendința periculoasă care a făcut carieră într-o anumită epocă de tristă amintire, de a lua de bun „tot ce vine din exterior”. Această deviere s-a făcut vinovată pentru faptul de a ne fi condus la „negarea trecutului milenar și al istoriei poporului român, la nihilism și cosmopolitism”. Această epocă revolută s-a încheiat însă o dată cu stabilirea liniei politice moderne de către Congresul al IX-lea al PCR și restaurarea demnității naționale⁷.

Istorismul, dublat de antisovietism și antieuropeanism, este nota dominantă a discursului oficial, din ultimii ani ai regimului comunist din România. Sunt anii în care Ceaușescu a căzut în capcana propriilor idei din primul deceniu al regimului său, atunci când se opusese cu obstinție etichetării drept deviaționiste, a unor partide „frățești” de către altele. Ceaușescu fusese în anii '70, campionul dreptului la autodeterminare și autonomie doctrinară. Reacția lui la acuzația de trădare a purității doctrinare ori a „deviaționismului” ideologic a fost din totdeauna, promptă. Era vremea în care nu puțini au crezut, fără să se documenteze temeinic, că Ceaușescu este un „creativ”.

La sfârșitul anilor '80, Ceaușescu nu mai avea însă nimic de spus, chiar dacă ideologii săi se chinuiau spasmodic să convingă lumea că „gândirea și acțiunea” lui asigurau „o perspectivă lucidă procesului de construire a socialismului și, într-o măsură generală, procesului revoluționar mondial”⁸.

Deteriorarea nivelului de trai s-a accentuat în anii '80, ca urmare a politicii megalomane de industrializare și a creșterii spectaculoase a datoriei externe, de la 3,6 miliarde de dolari în anul

⁴ *Ibidem*, p. 45-46

⁵ Vasile Buga, *Relațiile româno-sovietice în anii '80, în Politică externă comunistă și exil anticomunist*, în *Anuarul Institutului român de istorie recentă*, vol. II, 2003, Ed. Polirom, Iași, 2004, p. 111

⁶ *Scânteia*, 4 mai 1988

⁷ *Idem*, 24 iunie 1988

⁸ *Idem*, 25 iunie 1989

1977, la 10,2 miliarde de dolari în anul 1981⁹. În aceste condiții, politica de mobilizare a populației pentru plata datoriei externe, până în anul 1990 se va dovedi fatală, întrucât ea a contribuit la ruperea „contractului social nescris” (Silviu Brucan) dintre partid și clasa muncitoare. Exportul iresponsabil, cu deosebire cel cu produse alimentare, prioritar către URSS și restrângerea draconică a importurilor, au accentuat deriva regimului și sentimentul de insecuritate al populației¹⁰.

La rândul său, politica de sistematizare a satelor (în realitate un proiect coreean de concentrare a populației, în scopul desăvârșirii „omului nou”) a realimentat conflictul (închis aparent în anul 1962, cu prilejul finalizării cooperativizării agriculturii) regimului cu marele tăcut, țărănimea¹¹. Peste 10.000 de sate au fost desemnate în a doua jumătate a anilor '80, pentru a fi demolate. Marele mut (societatea românească) nu s-a trezit nici cu acest prilej. Și presupusele „voci ale conștiinței” au lipsit, aproape cu desăvârșire. Compromiterea universului țărănesc tradițional, mental și spiritual, este una dintre marile drame produse de regimul comunist¹². În consecință, toate încercările de a reinventa țărănimea drept clasă socială și forță politică (vezi eșecul PNȚCD în această materie) au eșuat, în condițiile în care identitatea acesteia a fost iremediabil compromisă. Regimul fesenist va prelua și dezvoltă această situație, cronicizând astfel condiția ancilară a țărânimii și contribuind la quasi-autonomizarea „celeilalte Români”, adică aceea tăcută, debusolată, săracă și dependentă de stat, prin politica unui sistem paternalist, așa cum este cel creat de către gruparea Iliescu, în perioada post-decembristă.

Pe parcursul anului 1989, accentele xenofobe ale regimului se intensifică. La rândul său, discursul ideologic intră în colaps. Iar atunci când obsesia complotului universal s-a instalat, regimul era iremediabil blocat. Reacția lui Ceaușescu la criticile venite din exterior devine inflexibilă. Ungaria este învinovățită, după un scenariu clasic, că urmărește să deturneze atenția populației de la problemele interne către temele naționalist-șovine de inspirație horthystă¹³. Manifestările din Ungaria, prilejuite de reabilitarea lui Imre Nagy, sunt încredinate în presa de partid, în vreme ce românii prezenți la comemorare sunt etichetați drept „fasciști”, „mercenari” și „elemente în solda serviciilor străine, ostile României”. Ungaria s-a instalat, pe parcursul anului 1989, în prim-planul presei de partid de la București. Întrucât xenofobia scapă oricărui control rațional, regimul de la Budapesta este catalogat drept „calul troian al imperialismului”¹⁴. Sentimentul național este exacerbat cu accente xenofobe și în mesajul trimis de Ceaușescu, în iunie 1989, participanților la simpozionul dedicat centenarului Eminescu.

În fine, tema atât de sensibilă a Basarabiei, evitată cu prudență, de-a lungul anilor, își găsește locul, destul de transparent, în discursul de la Congresul al XIV-lea al PCR, din noiembrie 1989¹⁵. Era însă prea târziu pentru acest tip de dezvoltări. Subiectul nu mai putea mobiliza conștiința națională, și cu atât mai puțin cea de partid, de vreme ce Basarabia începuse să-și afirme identitatea națională, încă din vara anului 1989, pe spezele sale și ale Moscovei, fără concursul regimului de la București. Regimul lui Ceaușescu, ce s-a dorit campion al renașterii conștiinței și voinței naționale, era depășit de trezirea Basarabiei. Din acest motiv, ratarea întâlnirii cu duhul național al Basarabiei s-a produs atunci, în vara lui 1989. Regimul de la București nu mai avea nici o semnificație pentru corifeii renașterii naționale din Basarabia și nici o contribuție în această mișcare. Practic, trezirea Basarabiei întru apărarea identității sale cultural-

⁹ Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, FAC, București, 1997, p. 150

¹⁰ *Ibidem*, p. 151

¹¹ David Kideckel, *The Solitude of Collectivism: Romanian Villagers to the Revolution and Beyond*, Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1993

¹² Vezi articolul lui H. R. Patapievic, *Anatomia unei catastrofe*, în Iordan Chimet, *Momentul adevărului*, Ed. Dacia, Cluj, 1996, p. 169-183

¹³ Ilie Ceaușescu, *Lupta pentru apărarea...*, în *Lupta întregului popor*, nr. 2/1989, p. 28

¹⁴ Laurențiu Văcar, *Cine și de ce falsifică realitatea*, în *Viața Militară*, nr. 5/1989, p. 24

¹⁵ *Scânteia*, 21 noiembrie 1989

lingvistice nu s-a metamorfozat într-o mișcare națională de anvergură, întrucât România a fost marele absent din această ecuație. Regimul lui Ceaușescu își vedea anulat, în aceste împrejurări, fondul și credibilitatea retoricii sale naționaliste.

În vara anului 1989, Chișinăul dezvăluia cât de găunos era, practic, discursul naționalist al Bucureștiului. Peste un an, România va rata din nou întâlnirea cu Basarabia. Era, aceasta, proba concludentă a faptului că național-comunismul nu ne-a îmbogățit decât cu un ocean de cuvinte. Din voință proprie, dar și cu acordul tacit și subtil al Moscovei, mișcarea națională de la Chișinău a pus, în vara lui 1989, într-o postură ingrată și neașteptată, regimul lui Ceaușescu. Loviturilor primite de la Gorbaciov ori din Ungaria, li se adăugau, mai nou, cele de la Chișinău. Să clamezi pretutindeni demnitatea națională restaurată, chipurile, de comunism și să nu reacționezi, în nici un fel, la semnalul basarabean, semnifica, pe fond, că naționalismul românesc marca Ceaușescu nu mai era bun la nimic. Ultima redută ideologică care legitimase ceaușismul s-a prăbușit sub greutatea lecției basarabene. Importă mai puțin, în ecuația demonstrației noastre, dacă lecția basarabeană a fost efectiv produsul voinței naționale sau numai o temă indusă de Moscova, așa cu demonstrează Fr. Thom¹⁶. Mai semnificativ este faptul că Bucureștiul a lipsit complet din acest scenariu, fie chiar și numai la nivel de reacție ori simplu „comentariu al istoriei”, cum ar spune Constantin Noica. Dacă în anul 1918, retorica naționalistă românească ar fi fost la fel de găunoasă, precum cea comunistă, România Mare ar fi fost un proiect ratat.

La prima vedere, relația Ceaușescu-Gorbaciov a decurs în termeni rezonabili. Istoria raporturilor dintre cei doi are chiar o inedită dimensiune ludică. Astfel, dacă în timpul vizitei la București, din mai 1987, Gorbaciov trimite câteva săgeți bine strunite la adresa regimului din România, peste doar câteva luni, acesta îl decora pe Ceaușescu, la Moscova, cu Ordinul Lenin. Mai mult chiar, accentele critice ale ziarelor rusești față de regimul de la București devin tot mai rare după octombrie 1987. Pare să se fi realizat fie o înțelegere tacită între preopinienți, fie debutul unei prudențe strategice din partea Moscovei. În orice caz, atitudinea Moscovei se înscrie în

datele clasice
Relațiile româno-sovietice târzii ale *real*
politik-ului.

Moscova pare să etaleze o atitudine imperială de toleranță față de jocul de glezne al lui Ceaușescu. Astfel, dacă oficiul *Pravda* ia în derâdere „conducătorul suprem”, chiar în preziua Congresului al XIV-lea al PCR, Gorbaciov îi trimite peste doar trei zile o scrisoare de felicitare. Ambiguitățile, abil puse în scenă se vor menține și în perioada din preajma și de după prăbușirea lui Ceaușescu. Toate semnalele transmise de Moscova Bucureștiului, în cursul anului 1989, afișează o detașare condescendentă. Nimic nu lăsa să se întrevadă o implicare ocultă în evenimentele ce aveau să vină. Gorbaciov și-a jucat cu măiestrie rolul de *magister* tolerant și înțeleghător, cu ucenicii. Chiar dacă, în varii ocazii, Ceaușescu a supralicitat în relațiile cu Gorbaciov, acuzându-l de abandonarea valorilor fundamentale ale comunismului – precum rolul conducător al partidului, proprietatea socialistă și planificarea centralizată –, liderul de la Kremlin nu a intrat niciodată într-o polemică directă, cu acesta.

Și marja de libertate în politica externă a lui Ceaușescu s-a restrâns dramatic, în cursul anului 1989. Culoarul lui Ceaușescu s-a înfundat, practic, odată cu apropierea lui Gorbaciov de China, de retragerea trupelor sovietice din Afganistan, dar mai ales ca urmare a ecoului uriaș al perestroikăi, în Occident. Politica de reforme a lui Gorbaciov și a celorlalți sateliți ai Moscovei l-a încercuit, practic, pe Ceaușescu, restrângându-i, total, spațiul de manevră și aruncându-i în neant temele lui predilecte. Atât evenimentele din Basarabia, din vara anului 1989, cât și eșecul economiei românești, care conduseseră la izolarea țării și înfometarea populației, au redus la tăcere sentimentul național. În noiembrie 1987, lozinca inscripționată la Brașov – „Ajutor, Mișa!” –,

¹⁶ Fr. Thom, *Sfârșiturile comunismului*, Ed. Polirom, Iași, 1996, p. 62

demonstra cât de fragil era pomposul naționalism oficial, în raport cu adevărul tragic, al umilirii prin înfometare a populației¹⁷.

Dacă atitudinea lui Gorbaciov față de Ceaușescu este în general, ternă, poziția sa față de manifestările iredentiste ale Budapestei în raporturile cu România este discret aprobatoare. În cursul anului 1989, contenciosul româno-maghiar în problema drepturilor minorității maghiare din România se impune ca subiect de drept internațional. Se adăuga astfel, o nouă temă, pe care regimul lui Ceaușescu nu o mai putea gestiona. Iar Moscova nu juca pentru prima dată cartea transilvană, pentru a presa regimul de la București. În această ordine de idei, atunci când, în martie 1989, la Geneva, Comisia pentru drepturile omului a Națiunilor Unite a adoptat o rezoluție de condamnare a României, pentru „grava violare a drepturilor omului și libertăților fundamentale”¹⁸, URSS a lipsit de la vot. Era o formulă elegantă de a sancționa Bucureștiul, fără a se situa fățiș, de partea Budapestei. Este indubitabil însă că Moscova a avut mereu o misiune subterană în cursul evenimentelor din România. În consecință, ea nu putea să lipsească din scena finală. România a beneficiat de o atentă monitorizare de către Moscova, operațiune care i-a permis să identifice personajele capabile să asigure o soluție alternativă. Țara care nășise comunismul românesc își asigura un loc privilegiat pentru clipa prohodului său. Cercul se închidea. E drept, este mai mult o ipoteză și o deducție logică decât o concluzie întemeiată pe izvoare, în sensul pozitivist al demonstrației. Construirea unei alternative credibile este însă un fapt care se află în deplin acord cu politica lui Gorbaciov și cu interesele URSS. Până unde s-a întins „mâna Moscovei” (temă misterioasă, obsedantă și veche de câteva secole), este o întrebare la care, deocamdată, este mai greu să răspundem. Ochiului format al doamnei Françoise Thom nu-i scapă însă semnele purtând iscălitura inconfundabilă a Moscovei. URSS pare să fi înscenat cu măiestrie prăbușirea unui sistem pe care l-a controlat atâta timp, pentru ca la ora scadenței inevitabile să-l ajute să cadă credibil, fără a provoca un vid politic de proporții. Moscova a rezervat comunismului o dispariție naturală care se vrea parcă o izbăvire pentru păcatul originar al impunerii utopiei prin foc și sânge. E un scenariu ce mizează pe o delimitare netă față de destinul regimului nazist.

Deprins, o viață, să mintă, comunismul a înșelat lumea și în felul în care a dispărut. Pare că, la o comandă magică, acesta s-a ascuns în nisipurile mișcătoare ale istoriei. De parcă nici nu ar fi existat și nu ar fi fost coșmarul atâtor popoare și generații. Subtilă alchimie care face ca inflexibilul *damnatio memoriae* să devină, parcă, mai îngăduitor, dacă nu chiar oarecum umanizat.

Între anii 1987-1989 se produc evenimente care, privite retrospectiv, se înscriu în seria istorică a sfârșitului ciclului comunist. E un mecanism controlat de o forță aparent insesizabilă, astfel încât colapsul să se finalizeze, cu pierderi minime, dar mai ales să asigure salvarea fiilor. Diferențele specifice rezultă din particularitățile istorice ale fiecărei țări în parte. Evident, nu au lipsit elementele imprevizibile, însă scenariul pare să fi fost gândit cu destulă acuratețe. Distinsa cercetătoare a fenomenului comunist, Françoise Thom, a avansat ipoteza „loviturilor de pumn” aplicate cu o precizie de maestru între anii 1987-1988, în toate țările comuniste. Concluzia că nimic nu este întâmplător într-un sistem ultracentralizat și performant în materie de supraveghere a tot ce mișcă în front, nu are însă nimic misterios. Aceste operațiuni se constituie în premise ale evenimentelor finale, dintre anii 1989-1990.

Valul de arestări ale dizidenților din RDG, dintre noiembrie 1987 și ianuarie 1988, repetat aproape la indigo în Cehoslovacia, încarcerarea liderilor *Solidarității* și reprimarea mișcărilor studențești din mai 1988, în Polonia, revolta muncitorilor de la Varșovia, din noiembrie '87 sunt evenimente înseriabile ce pregătesc etapa Fronturilor populare, care vor

¹⁷ Edith Lhomel, *Gorbachev face au cas roumain*, în *Les Temps Modernes*, Ian. 1990, nr. 522, p. 92

¹⁸ *Ibidem*, p. 94

pregăti terenul pentru beneficiarii puterii de mai târziu¹⁹. Marca KGB a acestei mizanscene nu este greu de depistat.

În România, țară individualizată de regimul primitiv ceaușist, etapele se vor comprima și se vor suprapune, făcând ca abia peste ani să se întrevadă roțițele mecanismului ascuns. Asistăm, pe fond, și la o mișcare de continuitate istorică. Fenomenul „arderii etapelor”, consacrat în perioada modernizării României, era adoptat de noii corifei ai schimbării și adaptat condițiilor locale. Era încă o mărturie a „creativității” lor.

Șeful KGB din acei ani, Cebrikov, își permite să dezvăluie un secret profesional: „Dată fiind situația politică, vom continua să perfecționăm acțiunea noastră comună cu organele de securitate din țările socialiste surori. Vom acționa în strânsă legătură cu ele”²⁰. E sigur că înaltul demnitar nu viza mișcarea aștrilor și cu atât mai puțin promenada pensionarilor pe *Nevskii Prospekt*. Glasnostul gorbaciovist producea efecte imprevizibile: KGB ieșea la vedere și se manifesta ca un serviciu secret de tip clasic. Era, acesta, un semnal pe care foarte puțini l-au descifrat în epocă.

În țările din Est, noile elite politice instalate după prăbușirea regimurilor comuniste admit contribuția KGB în această mișcare istorică. Cu excepția României, unde beneficiarii schimbării au perseverat să impună în conștiința publică o versiune naționalistă și înălțătoare despre revoluție. Naționalismul și istorismul sunt prea înrădăcinate în România, pentru ca populația să servească o altă versiune decât cea eroică, promovată de așa-zisa „revoluție în direct”. Versiunea românească a schimbării regimului este o capodoperă de manipulare. Încă mulți ani, studenții de la politologie vor putea învăța despre arta manipulării făcând anatomia evenimentelor din România sfârșitului de ciclu.

Asaltul final asupra aparatului conservator a fost lansat de Gorbaciov, cu prilejul celei de a XIX-a Conferințe a PCUS, din iulie 1988. Partidul Comunist trebuia salvat de o nouă generație de *apparatchiki*. Iar KGB-ul era garantul acestei mutații. Unul dintre liderii de la Kremlin o spune cât se poate de răspicat: „Gorbaciov considera KGB-ul mai puțin ca o amenințare, cât ca un sprijin pentru reformele sale”²¹. Implicarea KGB în pregătirea și poziționarea diverselor Fronturi populare, între anii 1988-1990, nu mai este un secret²². Iar Fronturile apar, dirijate de o mână de maestru, într-o înălțare firească, inducând mulțimilor convingerea că ele fac istoria. Performanțele serviciilor secrete sovietice în materie de manipulare nu mai sunt de mult, secrete. A fost suficient ca liderii KGB să deschidă fișetul arhivelor din anii interbelici, unde au găsit schemele tactice și strategice ale Fronturilor populare antifasciste care au împăienjenit Europa acelor ani, de la un cap, la altul. Nu le mai rămânea decât să ungă roțițele unui mecanism bine conservat. *Quod erat demonstrandum*: în aprilie 1988 se lansează la Tallin Frontul Popular Estonian, condus de scriitori (eterna poveste cu scriitorii, repetată riguros și în celelalte republici sovietice, dar nu numai) și diverși alți „oameni de bine”. Îi urmează, la distanță de doar câteva zile, după o regie ce pare să lase suficientă marjă de acțiune spontaneității, deși, în realitate, actorii erau atent dirijați, letonii, moldovenii și lituanienii. În fine, Fronturile populare din șase țări (Ucraina, Letonia, Estonia, Lituania, Armenia și Georgia) realizează la mijlocul aceleiași luni, la Liov, în Ucraina, Comitetul de coordonare al Mișcărilor patriotice ale popoarelor din URSS. Iar KGB privea cu un calm olimpic cum crește mlădița patriotismului în republicile sovietice, unde decenii în șir patriotismul – mai puțin cel sovietic – fusese pedepsit, ca o crimă. Câtă generozitate!

Fronturile populare își radicalizează discursul într-un ritm alert. Abia creat în luna iulie, Frontul democratic pentru perestroika, de la Liov, înscrie în programul său ideea „reabilitării statului ucrainean”. Urmează, la rând, republicile din Sud: mai întâi Azerbaidjanul, apoi Georgia,

¹⁹ Fr. Thom, *op.cit.*, p. 60

²⁰ Sbornik KGB SSSR, nr. 122, 1988, apud Ibidem

²¹ V. Bakatin, *Izdovlenie ot KGB*, Moscova, 1991, apud Ibidem, p. 62

²² Fr. Thom, *Le Moment Gorbatchev*, Paris, 1991, p. 217

unde se înființează chiar un Partid Național Democratic. În anul 1988, Fronturi populare apar și la Moscova, la Gorki, la Krasnoiarsk, Stavropol, Leningrad, în Karelia, dar și în Tartaria ori la Kuibîșev. Perestroika face furori în Ungaria, Polonia, Cehoslovacia și Bulgaria. Pretutindeni, mesajul este aproape identic: revenirea la tradițiile naționale, la democrație și pluralism²³. Nimic nu este întâmplător în acest creuzet de evenimente și personaje. În realitate, tot ce trecea drept „spontan” era îndelung premeditat.

Deocamdată, România lipsește de pe această hartă a evenimentelor. Încremenită în cultul personalității liderului suprem, izolată politic și economic, România oficială se pregătește pentru „noi și mărețe izbânzi”. Să fi dat Gorbaciov undă verde înființării Fronturilor populare doar pentru a-și lărgi baza de mase, în vederea asaltului final asupra birocrăției de partid, ultraconservatoare?! Să nu fi evaluat corect implicațiile deschiderii periculoasei „cutii a Pandorei” naționalismului? E greu de crezut că orbirea puterii, sau demonul trădării, idee cultivată cu încăpățănare de o armată de nostalgici și de care a fost insistent acuzat, l-au condus pe liderul de la Kremlin spre soluția abandonării cauzei, în momentul în care a luat act de faptul că mașinăria perestroikăi începe să devoreze sistemul. În spatele lui Gorbaciov funcționau încă structurile sistemului, chiar dacă incoerent. Practic este imposibil ca acestea să fi fost paralizate în fața riscurilor ce puteau să decurgă din acțiuni aventuriste. Într-un sistem de complexitatea celui sovietic este greu, dacă nu imposibil, să ne imaginăm că Gorbaciov a mizat pe o singură carte. Jocurile de culise se înscriu în lunga tradiție a politicii imperiale, iar Gorbaciov nu a făcut excepție. Sistemul trebuia pregătit și ajutat să se metamorfozeze, evitând astfel spectrul unei hemoragii de proporții. Iar primii care au conștientizat această perspectivă apocaliptică au fost chiar membrii aparatului. Evident, cei irecuperabili vor fi înghițiți de evenimente.

KGB este un specialist recunoscut în scenarii revoluționare. Revoluțiile concepute în laboratoarele KGB au dat, în timp, rezultate, fie că e vorba de cea cubaneză, de mișcările marxiste latino-americane, de cele africane din deceniile VI-VIII ale secolului XX, de acțiunile anti-apartheid din Africa de Sud, ori de vasta rețea de partide comuniste, mișcări de eliberare, precum și puzderia de personalități care au lucrat de-a lungul timpului la edificarea mitologiei stângii revoluționare. Își poate cineva imagina că temutul KGB, prezent pe tot mapamondul, să lipsească de la Tallin, Vilnius, Varșovia, Praga, Budapesta ori București? Și asta când toată lumea era în schimbare, iar SUA finalizase cu succes faimosul scut de protecție antirachetă? Iată un înalt oficial al KGB, numărul doi în ierarhie, spulberând orice iluzie ori naivitate, încă din septembrie 1987: „Scopul nostru final este să asigurăm dezvoltarea perestroikăi prin mijloace cekiste, să apărăm revoluția în noile condiții, așa cum cekistii au făcut-o și după glorioasele zile din Octombrie”. KGB făcea, așadar, ceea ce știa mai bine, adică revoluție, salvând în același timp tradiția „eroică” a „Marelui Octombrie” și a leninismului. Dar aceasta era doar prima etapă a eliberării comunismului de el însuși și de sarcinile pe care nu le mai putea gestiona. Doar demonii lui trebuiau izgoniți cu prilejul scenei finale; „îngerii” trebuiau recuperați. Și vor fi, spre a nu li se pierde sămânța. Vezi Ion Iliescu și compania.

Revoluția simulată în laborator și promovată prin corifei credibili (fotogenici, zâmbitori, abili) s-a dovedit a fi cea mai inspirată și adecvată metodă pentru era mulțimilor. Iar tehnicile folosite nu ne surprind decât prin rigoarea lor matematică: „întărirea legăturilor KGB, cu poporul”, „aplicarea creativă a experienței trecute” și, foarte semnificativ pentru tot ceea ce vom constata în Est, așadar și la București, „capacitatea de a distinge fără șovăire între antisovieticii convinși și indivizii care se înșeală sau dau dovadă de imaturitate politică”²⁴. Directiva cuprinsă în această ultimă frază ne poate ajuta să radiografiem, mai corect, evoluția evenimentelor din Europa de Est, de la cumpăna dintre anii ‘80 și ‘90.

²³ Idem, *Sfârșiturile comunismului*, ed. cit., p. 63-65

²⁴ *Ibidem*, p. 78-79